

Заглавката на Григорий, презвитер мних на всички църковници на българските църкви, и Именникът на българските ханове

Заглавката на Григорий, презвитер мних на всички църковници на българските църкви, и Именникът на българските ханове ¹

Димитър Пеев

(Софийски университет "Св. Климент Охридски", Факултет по славянски филологии)

На светлата памет на баща си посвещавам тези редове.

Резюме / Abstract

The article deals with The Heading of monk Gregory (presviter mних Grigorij) from so called Archivski chronograph (RGADA, f. 181, No. 279) and its place in general context of the manuscript on one hand, and The Rulers List of Bulgarian Khans (Imennik) as a part of the first version of Elinski letopisets (GIM, Sin. 280) on the other hand. The hypothesis attributing both chronographs to the epoch of The First Bulgarian kingdom (first of them – to the time of Tsar Simeon I of Bulgaria (893–927), the latter – to the time of Tsar Peter of Bulgaria (927–970)) is based on general concepts in both historical compilations and coincidences in their ideological schemes. The Bible books Kings are pointed out as a common ground in forming the political doctrines of these medieval Bulgarian Rulers. The books Kings are also in close connection with The Heading and The Rulers List, which form the direct testimonies for Bulgarian origin of the Chronographical compilations. The common historical and cultural context of the epoch of The First Bulgarian Kingdom is revealed on the basis of literary sources originated in times of Bulgarian Tsars Simeon I and Peter.

Ключови думи: Григорий презвитер, цар Симеон, Симеонова епоха, Юдейски хронограф, Архивски хронограф, Виленски (Вилненески) хронограф, Варшавски хронограф, кн. Царства, Хроника на Йоан Малала, Стар Завет, цар Петър, Именник на българските ханове (канове), Елински и римски летописец – пръва редакция, Български средновековни исторически съчинения, Първо българско царство.

Ключевые слова: Григорий презвитер, царь Симеон, Эпоха болгарского царя Симеона, Иудейский хронограф, Виленский хронограф, Варшавский хронограф, кн. Царств, Хроника Иоанна Малала, Ветхий Завет, царь Петр, Именник болгарских ханов, Елинский и римский летописец первой редакции, Исторические сочинения в средневековой Болгарии, Первое болгарское государство.

Keywords: monk Gregory, Tsar Simeon I of Bulgaria (893–927), epoch of Bulgarian Tsars Simeon I and Peter, Chronographical compilation, Jewish Chronograph, Archivski Chronograph, Vilenski Chronograph, Warslawski Chronograph, Bible books Kings, John Malalas' Chronicle, Old Testament, Tsar Peter of Bulgaria, Rulers List of Bulgarian Khans (Imennik), Elinski Letopisets, The First Bulgarian Kingdom.

Често срещана методологична грешка е да се съди за литературния процес през даден период, като се прилагат съвременните критерии за културно развитие, респ. литературен процес, при това на базата на произведения, които ние сме прекроили според

предпоставените ни разбирания за културата през разглеждания период. Това естествено води до нагласени и натегнати обяснения на артефактите, достигнали до нас през вековете. Далеч съм от мисълта, че можем напълно да се отърсим от идеологичната рамка на съвременната научна парадигма и да погледнем през погледа на средновековния книжовник, но липсата на логически издържана система за дадена област в даден период би трябвало да ни тласка към решения, изглаждащи създалата се логическа неразбория.

Така например, когато Истрин приема, че Архивският сборник² всъщност е Юдейски хронограф, повествуващ за еврейската история от сътворението на света до разрушаването на Йерусалим от Тит и Веспасиан ([Истрин 1893:348-361](#)), той не успява да предложи убедително обяснение на историческия контекст, в който подобен сборник би могъл да възникне³

Също така той не дава задоволително обяснение на Заглавката на Григорий, намираща се преди пета книга на Хрониката на Йоан Малала в състава на Архивския хронограф, която гласи: Книгы завѣта бжїа ветха(г) сказающе шбразы новаго завѣта истинноу соушоу. преложеныя ѿ гре(ч)ска(г) языка в ꙗ словенскꙗкыи. при кнѣши блѣгарскѣ(м) симешне снѣ бориши. григорїе(м) презвитерω(м) мнихо(м), всѣ(х) црѣквни(к) блѣгарскꙗ(х) црѣквїи повелѣнїе(м) того кни(г)лю(б)ца кнѣса семїо(н). истинѣ(ж) рщї болю(б)ца ([Арх. f. 199 r](#)). Истрин отбелязва, че Книгы завѣта бжїа ветха(г) едва ли са означение на онова, което ние наричаме *Стар завет*. Според него в тази заглавка с е визират книги, разглеждащи старата история преди Р. Хр. и далеч не е задължително това да са библейски книги в смисъла, който съвременното влага в това понятие. Той смята, че Григорий е превел Хрониката на Йоан Малала, разглеждаща старата история, но по неизвестни причини тя е попаднала вместо в началото ѝ ([Арх. f. 16a](#)), почти двеста листа по-нататък пред пета книга от същата хроника на f. 199a⁴. Впоследствие Истрин преразглежда това свое мнение и издига тезата, че Григорий е превел библейските книги Царства ([Истрин 1917:1-2](#)), които в Архивския хронограф се намират непосредствено след V книга на Хрониката на Малала. Основание за това му дава цитирането на Григорий като преводач на Царства в *Летописец Переяславля Суздальского*, руска хроника, следваща непосредствено след хронографа⁵. Евсеев смята, че Григорий е преводач на Осмокнижието, което се намира непосредствено преди въпросната заглавка, считайки я за завършваща текста преводаческа приписка, случайно преписана като заглавка ([Евсеев 1902:363](#)). По-късно той допуска участие на Григорий и в превода на книгата на пророк Даниил ([Евсеев 1905: XXXVI - XXXVIII](#)), също застъпена в Юдейския хронограф като интерполация в текста на IV кн. Царства. Димитров ([1990: 31](#)) смята Григорий за преводач на всичко, което следва след въпросната заглавка, т.е. 5-10 книга на Малала, Царства, Александрия, Юдейската война на Йосиф Флавий и др. Според някои учени ([Леонид 1889: 11-12, 15-17](#); [Георгиев 1962: 303](#)) Григорий е преводач на по-голямата част от текстовете в Юдейския хронограф (Хрониката на Малала, някои библейски книги, Александрията, Хрониката на Амартол и др.). Михайлов ([1912:CCXCII](#)) изказва тезата, че връзката на Григорий с Осмокнижието най-вероятно е не като преводач, а като редактор, приспособил готовия (Методиев) превод към Юдейския хронограф. Горина ([2005:33-34](#)) споделя мнението, че Григорий е преводач на Царства и обяснява неправилното място на заглавието с неговото име (пред V книга от Хрониката на Малала) с разбъркване на листовите в ръкописа, но за съжаление тя не предлага схема как точно се е случило това. Всъщност проблемът винаги е бил странното място на заглавката в Архивския хронограф и респективно въпросът дали целият хронограф е плод на Симеоновата епоха или само някаква негова част, с която е свързана и заглавката, т.е. ако тя се отнася до кн. Царства, което е и най-логично с оглед на вплетените в тях пророчества, предсказващи идването на Христос, защо между нея и Царства се намира пета книга на Малала и плод на случайност ли е това или е реализация на определена съставителска концепция?

И преди съм изказвал тезата ([Пеев 2005:491](#)), че концепцията за систематично изложение на еврейската история би могла да се зароди само през Симеоновата епоха. Твърденията, че Юдейският хронограф е възникнал през XIII век в Русия, са основани изключително на гласата, свидетелстваща за наличието на негов протограф през 1262 г. ([Истрин 1893:359-360](#)), а не на анализ на политическата и културна ситуация, наложила възникването на подобен исторически свод. Хронографическите компилации принципно не бива да се разглеждат като плод на общия литературен процес. Те обикновено са част от държавната идеология.

Погледнат от този ъгъл, Юдейският хронограф може би е резултат от онзи интерес на цар Симеон към старата история, за който говори в писмата си патриарх Николай Мистик ([ГИБИ IV, с. 295](#)). Основните идеологични послания, заложиени в Хронографа и важни за Симеоновата управленческа парадигма, са: 1) българите са древен и храбър народ, присъствал на световната историческа сцена преди римляните, респ. ромеите, и за това свидетелстват авторитетни ромейски хроники. От една страна това е Хрониката на Йоан Малала с намиращата се в нея идентификация на мирмидонците с българите: Сии ахилеоусъ имьи воа своа. иже нарицахоу са тогда, моуръмидонесъ. нынѣ болгареи оунноу. тысоущами тремѣ. И в началото, и в края на троянския цикъл, част от който е тази идентификация, е уточнено, че това се случва в лѣто же дѣда, т.е. по времето на първа и втора книга Царства. От друга страна, ще посоча Юдейската война на Йосиф Флавий с идентификацията на даките с българите във втора книга на въпросната хроника: илоурѣи же. и длѣмате. и дакѣи нарицаемѣи блѣгаре. въ истре живоущѣи. поуд(!) одѣнемъ плѣкомъ живоуще римскѣимъ. Смисльтъ на тази идентификация е, че по времето на разцвета на римската империя, както и по времето на троянската война, ние, българите, сме тук, при това на една и съща територия, около Дунава (през Средните векове се смята, че Ахил и мирмидонците са обитавали остров Пюки в делтата на Дунава)⁶; 2) дори и еврейското царство, царството на божия народ, е било разрушено поради греховете на евреите и сега няма и помен от него. От тук следва имплицитното послание, че по същия начин и ромейското царство ще погине заради греховете на ромеите и божията благодат е върху нас, българите, които сме по-древен народ от римляните и имаме всички основания да отвоюваме престола на вселенските владетели. От една страна отдавна е известно, че Йоан Екзарх представя българите като следовници на политически традиции, възходящи към цар Давид и към древните царства на Лидия и Персия ([Aitzetmüller 1966:141-143](#); срв. и [Трифонов 1926:13-14](#); [Kazhdan, Constable 1982:146](#); [Николов 2004:444](#)), от друга страна, писмата на Николай Мистик ясно свидетелстват за претенциите на Симеон към престола на империята ([ГИБИ IV, с. 185-297 passim](#)), т.е. към престола на вселенските владетели. Въпросът е къде в цялата тази конфигурация остава заглавката на Григорий от състава на Архивския хронограф и какво всъщност е превел той?

В случая бихме могли да се присъединим към мнението на Истрин, че Григорий е превел кн. Царства и това е станало преди Симеон да започне да се самотитулува *цар* (в заглавката е наречен *кнѣзь*), т.е. преди 913 г. Заглавката е била преместена преди пета книга на Малала или по-точно пета книга на Малала е била вмъкната между заглавката и началото на Царства от съставителя на сборника през 920 г.⁷ (не е изключено съставителят да е бил и самият Григорий) и е маркирала първата поява и предопределената роля на българите в световната история, т.е. троянският цикъл не е мислен като антична легенда, а като разказ за Ахил, един от най-известните герои на древността, и неговите мирмидонци-българи, които са живели по времето на цар Давид. Фактически пета книга на Малала е трябвало да се възприема като историята на българите, която е част от епохата на Царства. Фразата казваща *образы новаго завѣта истинноу соущоу* е маркер и за това (освен традиционното христологично тълкуване), че на този древен народ му е предопределено да пише световната история, но в рамките на новата история или на Новия завет. С други думи, заглавката на Григорий, презвитер мних на всички църковници на българските църкви, маркира появата на българите в световната история и се отнася за книгите Царства и за пророчествата, инкорпорирани в тях⁸. Немаловажен е въпросът защо в заглавката Симеон е наречен *княз*, когато по време на съставянето на сборника той явно се самотитулува *цар*, т.е. защо титулатурата на владетеля не е била актуализирана съответно неговия статут при съставяне на сборника? Според мене причините са две: 1) самата концепция на сборника изисква в него да бъде отразено международното признание на легитимността на владетеля и 2) специфичният исторически контекст при съставянето на сборника – след коронацията на Роман Лакапин за император през декември 920 г., с което всички надежди на Симеон за сравнително мирно възшествие на престола на вселенските владетели са отрязани.

Разбиранията на Симеон за преминаването на висшата власт от един народ към друг са добре илюстрирани в Юдейския хронограф (от наследниците на Давид тя преминава към вавилонските царе, после към персийските, след това по божията промисъл минава към Александър Велики и накрая към римските императори, като властта се отнема от едни и преминава към други поради греховете на първите). Такъв тип концепция явно отговаря на неговата амбиция да седне на трона на вселенските владетели, което се потвърждава и от

писмата на Николай Мистик.

Средновековната българска литература познава и още един паметник, запазен в руски препис, и в прекия и преносния смисъл непосредствено свързан с библейските книги Царства, и това е Именникът на българските ханове. Именникът се намира в хронографската компилация Летописец Елински и Римски I редакция⁹ и следва непосредствено след 4 книга Царства. Освен очевидното, това че се намира след Царства и че явно неслучайно е там, в славистичната наука все още няма задоволително обяснение за принципа на тази идентификация. Отговорът на този въпрос би следвало да потърсим в самите книги Царства. При внимателен прочит ще забележим, че 3 и 4 книга са доминирани от фразата: *Останалото за ..... и за всичко, що е той извършил, е описано в летописите на иудейските/израилските царе* – 11 пъти в 3 кн Царства (3 Цар. 14:19, 29; 15:7, 23, 31; 16:5, 14, 20, 27; 22:39, 45) и 22 пъти в 4 кн. Царства (4 Цар. 1:18; 8:23; 10:34; 12:19; 13:8, 12; 14:15, 18, 28; 15:6, 11, 15, 21, 26, 31, 36; 16:19; 20:20; 21:17, 25; 23:28; 24:5)¹⁰. В старобългарския текст: и прочаа словесъ (има рекъ) и вса елико сътвори (то) не се ли писанна соуть въ книга(х). словомъ. въ дѣни црѣ иудинъ (4 Цар. 23:28; [Арх., f. 283c](#))¹¹. За съжаление цитирам по текста на Царства от Юдейския хронограф, не е изключено в Елинския летописец I редакция точно тази фраза да звучи по друг начин. Но всъщност кои и къде са Летописите на юдейските/израилските царе? В Стария Завет те са веднага след 4 книга Царства и това са 1 и 2 книга Паралипоменон, които у евреите се наричат Летописи. Самото название Паралипоменон идва от гр. глагол *παράλειπω* *изпускам, не споменавам, отминавам с мълчание* (отнася се за писмен извор) и съответно *παράλειπόμενον* означава *пропуск*. Теодорит Кирски например в *Quaestiones* към 1 книга Паралипоменон дава следното тълкувание: Заглавието разкрива същността на книга Паралипоменон, защото, което е пропуснал написалият Царства, това е събрал захваналият се със задачата (т.е. авторът на Паралипоменон), като е събрал (липсващите) части от многото пророчески книги¹². Едва ли това тълкувание е било непознато на старобългарския книжовник от X век, съставител на Елински летописец I редакция. Самите книги Паралипоменон представят летописни бележки, допълващи Царства, като варират от обикновено изреждане на имена на владетели или началници на родове до кратки сведения за тяхното царуване/управление и най-важни събития, свързани с тях. Също така те обхващат родословието на много от страничните колена на потомците на Израил, както и това на левитските родове. Една от целите им е ясната хронология и родословие на владетелите и свещенослужителите, което може да е пропуснато или недоизяснено в Царства. Всъщност Именникът е своего рода Паралипоменон, разказващ за родословието на българите, които са пропуснати в Царства, но ги е имало, при това отново доста преди да се заговори за Ромейска империя.

Нека сега се обърнем към състава на двете исторически компилации, ЮХр и ЕЛ – I.

Юдейският хронограф е изграден основно от Шестодневек (въз основа на Шестоднева на Й.Екзарх), Хрониката на Малала (1—10 книга), библейските исторически книги (Осмъкнижие, Царства и извадки от пророчествата на Даниил, Йереимия и Исаия), Александрия (Псевдокалистенова редакция), Хроника на Георги Амартол (застъпена откъслечно, неповече от 20 л. в различни части на хронографа), Юдейската война на Йосиф Флавий, извадки от Евангелието и кратък летописец (хронографикон) на византийските императори от Константин Велики до официалното възцаряване на Роман Лакапин (декември 920 г.). Това, което е важно в случая, е, че пророчествата са интерполирани основно в текста на 3 и 4 книга Царства, т.е. те са след заглавката на Григорий, и че Хронографът завършва с кратък летописец от типа на *χρονογραφικὸν ἐνσυντόμῳ* на патр. Никифор, с какъвто завършват и други сборници от времето на Симеон.

Тук бих искал да се спра на функцията на хронографиконите. Не са ли те своего рода *παράλειπόμενα*? Жанрът *паралипоменон* не е бил чужд на византийската литература, например само от речника на Lampe (1961), в статията за глагола *παράλειπω*, научаваме, че *Reliquiae Apocalypsis Baruch* са пропуснатото от пророк Йереимия (τὰ παράλειπόμενα Ἰερεμίου τοῦ προφήτου). Не е ли направил патриарх Никифор своя *Χρονογραφικὸν ἐνσυντόμῳ* като хронологична таблица на липсващите връзки на вселенските владетели и вселенските патриарси? Поставени в контекста на конкретния паметник, чиято абсолютна и относителна хронология те трябва да субординират, те са можели да не включват определена част от

световната история, ако тя по някакъв начин е заложена в паметника (или пък не е важна за него). Например в Кръмчяята и в Учителното евангелие на Константин Преславски те започват от Адам, в Симеоновия сборник – от Август, а в Юдейския хронограф – от Константин Велики. Съответно са завършвали в поредната година от управлението на царстващия вселенски владетел и това е била и годината на завършване на паметника. Ако направим справка с какво свършват различните редакции на славянската версия на Лѣтописъць въ скорѣ (по Пиотровская), ще установим, че те свършват или някъде в царуването на Симеон (893 г., 912 г., 914 г., 920 г.), или в 815 г. (краят на патриаршеството на Никифор), или в 1316 (управлението на имп. Михаил IX Палеолог), или в 1425 г. (началото на управлението на Йоан VIII Палеолог¹³). На Симеон, който е имал амбициите да седне на престола на вселенските владетели, явно му е допаднала идеята за *παράλειπόμενα* в края на сборниците със светска и църковна история, подчертаващи реда и смяната на вселенските владетели. Попаднали в Русия обаче, тези сборници неминуемо губят историческия си контекст и при преписване къде повече, къде по-малко биват редактирани с цел да се нагодят към новите условия на функциониране, съответно, в случаите когато биват редактирани хронографиконите, те или са поправени според оригинала на Никифор, или са доведени до в момента царстващия вселенски владетел. Разгледаният модел е функционира в рамките на идеологическата схема на Симеон, докато за Петровата управленческа парадигма такъв тип субординация вече не е бил адекватен.

Ако разгледаме състава на Летописец Елински и Римски I редакция, ще установим, че в основата му са положени: Сказанието на Епифаний за 6-те дни на сътворението, почти пълният текст на Хрониката на Йоан Малала (кн. 1–18), откъси от кн. Битие, фрагменти от Тълковната палей, кн. Царства, Именника на българските ханове и Хрониката на Георги Амартол. Първа и втора книга и до 12 глава на III книга Царства са предадени в кратък преразказ, а от 12 гл. на III кн. до края на IV кн. преводът следва пълния библейски текст. Особено внимание заслужава фактът, че всичките 33 препратки към кн. Паралипоменон, за които стана дума по-горе (*Останалото за ..... и за всичко, що е той извършил, е описано в летописите на иудейските/израилските царе*), се срещат след 12 гл. на III кн. (първата препратка е 3 Цар. 14:19), т.е. в цялостно представения библейски текст, а не в краткия преразказ. Летописец Елински и Римски I редакция завършва със смъртта на Роман Лакапин (948 г.), което е и края на продължителя на Амартол. Това, което прави впечатление тук, е, че Именникът следва непосредствено след IV книга Царства (на същия ред с малък киноварен инициал), че няма извлечения от пророчествата и че липсва хронографикон накрая.

Дори и беглото сравнение между двата състава показва, че те въплъщават различни съставителски концепции и би трябвало да обслужват различни политически доктрини.

Единият разглежда еврейската история, при това с явен акцент на гражданската история, доколкото по това време тя може да се отдели от свещената, и представлява идеологическа платформа на експанзионистичната политика на Симеон спрямо Империята. В този контекст не са подбрани случайно и пророчествата в състава на сборника, особено това на Даниил за четирите царства (Дан. гл. II, [Арх. f. 290-291](#)).

Вторият състав излага вселенската история от сътворението на света до смъртта на Роман Лакапин през 948 г., не включва дори и незначителни извадки от пророчества, но в същия дух, макар и реализирано по друг начин, поставя началото на българската история във връзка с библейските книги Царства. Освен това в края му липсва хронографикон. Мисля, че не би било пресилено да свържем този състав с управленческата парадигма на цар Петър. Ако Симеон, който след 914 година (до 920), макар и с променлив успех, има известни шансове да стане тъст на Константин VII (Подробно вж. [Златарски 1971:777-782](#)), респ. Василеопатор, което му дава и основания да се самотитулува *цар*¹⁴, въпреки че царското му достойнство до края на живота му не е признато официално от Империята¹⁵, то Петър още със сядането си на престола е признат от Империята за цар ([срв. Шепард 2007:147](#)), той е и първият от европейските владетели, причислен към семейството на Вселенския самодържец. Бихме очаквали това статукво да е отразено и в идеологията на неговото управление: на Петър не са му нужни пророчества като основание да бъде цар, той управлява древен народ, съществувал по времето на еврейските царе, и историята на този народ е описана от

официалните хронисти на Империята – Малала и Амартол¹⁶. За съжаление точно този момент може би е сложил край на собствено българското летописание, а такова би трябвало да е имало по времето на Борис и в по-голямата част от управлението на Симеон (вероятно до ок. 920 г.). Петровата идеологическа схема е детерминирана от смъртта на Роман Лакапин, след която Петър вече не е част от императорското семейството, а също така и името на Амартол престава да се свързва с официалното летописание на Империята.

Бележки / Notes

¹ Статията е четена като доклад на XVI интердисциплинарен колегиум по старобългарска литература, посветен на акад. Петър Динев, организиран от Секцията по старобългарска литература към Института за литература при БАН, на 08.XI.2007 г.

² Съдържа се в ръкопис РГАДА, фонд 181, РО МГАМИД № 279/658, 531 листа *in folio*. Кодексът се състои от три части: **1**) съдържание (л. 1–9), обхващащо състава на четири сборника – тълковен Апокалипсис, т.нар. от Истрин Юдейски хронограф + Летописец русских царей, препис от Симеоновия сборник, Пчела (съдържанието е без край, публикувано у [Оболенский 1851: LXI – LXXXIV](#)); **2**) Юдейски хронограф (л. 10–478) (наричан още Архивски хронограф или сборник), излагащ еврейската история от сътворението на света до 70 г. от Р. Хр. на базата на Шестодневец (по Шестоднева на Йоан Екзарх), Хрониката на Йоан Малала, Осмокнижието, Царства, части от книгите на пророците Исаия, Даниил и Еремия, История на Юдейската война на Йосиф Флавий и кратък Никифоров летописец, като различните съставни произведения са преплетени мозаечно едно с друго, подчинени на общата концепция (сравнително подробен опис у [Истрин 1893:317–346](#)); **3**) Летописец русских царей (л. 478–531) – руска летопис, включваща Повесть временных лет, продължена до 1214 г. (публикувана от [Оболенский 1851:1–112](#)).

³ Истрин казва, че през XII век евреите в германските земи отбелязват значителен религиозен подем, за който свидетелства т.нар. религиозно направление *хасидизъм*, след което резюмира: „Такое положение евреев в Германии не могло так или иначе не отразиться в соседних странах – в Чехии, Польше, Литве, в Западной Руси, хотя относительно последних двух областей у нас и нет для этого документальных данных (разредката моя – Д.П.). В Чехии же и в Польше еврейская колонизация усиленно стала развиваться именно со времени крестовых походов, вследствие притеснений, которым подвергались в это время евреи в Германии. На новых местах колонисты получали льготные грамоты. Так в 1254 г. Чешский король Оттокар дал льготную грамоту пражским евреям, а в 1264 г. герцог Калишский Болеслав Благочестивый дал евреям такую же грамоту на разные права и вольности. Но при постоянных непосредственных сношениях литовских и западнорусских областей с Германией несколько не может быть удивительным, что духовно-религиозное возбуждение, возникшее в среде еврейства, в рассматриваемое время коснулось и русских областей, прежде всего западных и литовских. Из тех и других местностей отзвуки могли (разредката моя – Д.П.) прийти и до северо-восточной Руси.“ ([Истрин 1922:217–218](#)) След това следва описание на духовния подем в североизточните руски земи в началото на XIII век. Цялата хипотеза се гради на това „могли прийти“ и на наличието през XIII век в Русия на Юдейския хронограф, както и на Тълковната палея, които се разглеждат като единствените реални свидетелства за някакви „антиеврейски“ настроения в руските княжества през посочения период.

⁴ Истрин завършва тези си наблюдения с не особено научното заключение: „Но во всякомъ случаѣ имя Григорія Пресвитера стоить не случайно – ему что нибудь приписать нужно, а если приписывать, то скорѣе всего хроникѣ Малалы, а не книги священнаго писанія, и приказавшій перевести хроникѣ князь Симеонъ поистиннѣ могъ назваться книголюбомъ.“ ([Истрин 1893:357](#)). С превода на Хрониката на Малала (само пета книга или цялата хроника) свързват името на Григорий още и Калайдович (1824:99), Шафарик ([1848: 51–52](#)), Николова ([1984:117](#)).

⁵ Рече бо книга Цр(с)каа, Григориємъ мнихомъ, ѿ Соломане ... ([Оболенский 1851:17](#)). Всъщност този цитат едва ли би могъл да бъде аргумент в полза на тезата на Истрин, защото в началото на същата хроника отново е цитиран Григорий: Григоріи рече в лѣтописаніи

([Оболенский 1851:4](#)), след това следва кратък преразказ за нравите на различни народи като се визират различни части от Юдейския хронограф, т.е. съставителят на Летописец Переяславля Суздальского през XIII в. или редакторът, съединил го през XV в. с Юдейския хронограф, който явно е имал под ръка въпросния летописен свод, е възприемал Григорий като съставител на целия сборник (срв. [Николова 1984:117](#)).

⁶ Относно тълкуването на двете глоси вж. [Пеев 2005](#).

⁷ Хронографиконът в края на Хронографа завършва с думите: константинъ. съ матерію лѣ(т) .3. съ константинъ вѣнча на цр(с)тво романа и вев(д)роу женоу его ([Аpx. f. 481a 27-30](#)). Коронацията на Роман Лакапин за император става през декември 920 г.

⁸ Не е изключено Григорий да е бил преводач или по-скоро редактор на всички библейски книги, включени в Юдейския хронограф, но това е възможно само ако Осмокнижието и Царства са дело на един преводач или са една редакция, което е въпрос на бъдещи изследвания. Ако те са един превод, възможно е заглавката да е стояла пред Битие и да е била преместена пред V кн. на Малала и Царства по гореизложените причини, но във вида и контекста, в който е достигнала до нас, тя се отнася до текста след нея и визира Царства и пророчествата.

⁹ Описание на състава на Елинския и Римски летописец I редакция вж. у Попов ([1866:3-72](#)) и Творогов ([1975:274-284](#)).

¹⁰ Пръв вижда конкретна връзка между IV кн. Царства и Именника von Arnim ([1933:574](#)): „Това сугестивно повторение (22 пъти в IV кн. Царства – бел. Д.П.) би могло да служи като психологическо обяснение на Именника в края на книгите Царства: всеки българин, който е преписвал тези книги би могъл да си спомни за князете на собствения си народ: нима не си заслужава техните дела да бъдат увековечени в анализите на историята? Съществува ли обаче една обща психологическа връзка между IV кн. Царства и Именника?“ (Diese suggestive Wiederholung könnte als eine psychologische Erklärung für die Unterbringung der Fürstenliste an Ende der Königsbücher gelten: jeder Bulgare, der diese Bücher abschrieb, wurde dadurch an die Fürsten seines eigenen Volkes erinnert: verdiente nicht auch ihr Wirken verewigt zu werden in den Annalen der Geschichte? Besteht aber nur ein psychologischer allgemeiner Zusammenhang zwischen IV Kö und der Fürstenliste?). По-нататък фон Арним изказва хипотезата, че съществува връзка между първия владетел от Именника Авитохол и служителя на цар Давид Ахитофел от I и II кн. Царства. Всъщност фон Арним търси конкретна връзка между Именника и Царства без да разглежда първия паметник като субститут на кн. Паралипоменон, защото в западната (протестантска) традиция тези библейски книги са според еврейския текст и се наричат Chronika/Chronicles, съответно при такъв превод се губи семантиката на липсващото.

¹¹ Буквален превод от гр. καὶ τὰ λοιπὰ τῶν λόγων (Ιωσίου) καὶ πάντα, ὅσα ἐποίησεν, οὐχὶ ταῦτα γεγραμμένα ἐπὶ βιβλίῳ λόγων τῶν ἡμερῶν τοῖς βασιλεῦσιν Ιουδα;

¹² τῆς βίβλου τῶν Παραλειπομένων τὴν ὑπόθεσιν ἢ προσηγορία δηλοῖ. ὅσα γὰρ παρέλιπεν ὁ τὰς Βασιλείας συγγεγραφώς, ταῦτα συντέθεικεν ὁ τόνδε τὸν πόνον ἀναδεξάμενος, ἐκ πολλῶν αὐτὰ προφητικῶν βιβλίων συναγαγών. (Цит. по [Lampe 1961](#))

¹³ Йоан VIII Палеолог е женен за руска принцеса, което обяснява и интересът на руските хронисти към него и неговото царуване.

¹⁴ Всъщност какъвто и да е бил ритуалът с възлагането на патриаршеския епириптарий върху главата на Симеон през 913 г., извършен от Николай Мистик извън стените на Константинопол, той едва ли го е легитимирал дори като *цар на българите*, за което ясно свидетелстват писмата на имп. Роман Лакапин (вж. бел. 17). Златарски пише, че „патриархът възвел Симеон, ако не в императорско, то навярно в кесарско достойнство“ ([1971:363](#)), каквото преди него е имал Тервел. Изворите обаче не споменават да е била възлагана стема върху главата на Симеон, задължителен акт при коронацията на кесар, т.е. сигурно е, че той е получил патриаршеска благословия от Николай Мистик, както и че от този момент нататък той се самотитулува *цар*, за което свидетелстват както оловните му печати ([Beševliev 1964](#):

[331-332](#), цит. по [Шепард 2007:142](#), бел. 8), така и похвалите в Симеоновия сборник (Ангелов [1977:250](#)) и в Златоструя ([Димитров 1980:22](#)).

¹⁵ Негласно обаче, след 924 г., му е било признато правото да се титулува цар (βασιλεύς) на българите, срв. в писмата на Роман Лакапин до Симеон ([ГИБИ IV, с. 307; с. 298-310](#) - passim).

¹⁶ Хрониката на Амартол е доведена до 842, но в някои от ръкописите тя е доведена до 948 г., като продължението се приписва на Симеон Логотет ([ODB II, 836](#)). Именно този разширен вариант е бил преведен на старобългарски през царуването на Петър, явно след 948 г.

Цитирана литература / References

Извори / Sources

- Арх. РГАДА, фонд 181, РО МГАМИД № 279/658.
- ГИБИ: Гръцки извори за българската история. Т. I-XI. София, 1954-1994.
- Ангелов, Б. Похвала царю Симеону. В: *Изборник Святослава 1073 г.* Отв. ред. Б.А. Рыбаков. Москва, 1977, с. 247-256.
- Георгиев, Е. *Разцветът на българската литература IX - X в.* София, 1962.
- Горина, Л. *Болгарский хронограф и его судьба на Руси.* София, 2005.
- Димитров, П. Около предисловието и названието на „Златоструй“. *Език и литература*, 1980, кн. 2. София.
- Димитров, П. Изборниците на цар Симеон. *Die slawischen Sprachen*. Bd. 21, 1990, 17-39.
- Евсеев, И. Григорий пресвитер, переводчик времени болгарского царя Симеона. *Известия ОРЯС*, VII, 1902, № 3, 356-366.
- Евсеев, И. *Книга пророка Даниила в древнеславянском переводе. Введение и тексты.* Москва, 1905.
- Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. I. Първо българско царство. Ч. II. София, 1971. [репринт].
- Истрин, В. *Александрия русских хронографов.* Москва, 1893.
- Истрин, В. Хроника Георгия Амартола в славяно-русском переводе и связанные с нею памятники. *ЖМНП*, ч. LXIX, 1917, май, 1-25.
- Истрин, В. *Очерк истории древнерусской литературы домосковского периода (11-13 вв.)*. Петроград, 1922.
- Леонид, архим. Древняя рукопись. *Русский вестник*. Т. 201, 1889, № 4, 3-24.
- Михайлов, А. *Опыт изучения текста книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе.* Часть I. *Паримейный текст*. Варшава, 1912.
- Николов, А. История, традиция и легитимност: политически измерения на интереса към миналото в старобългарската литература от края на IX - началото на X в. В: *Civitas divino - humana. В чест на професор Георги Бакалов.* София, 2004, 443-455.
- Николова, С. Някои текстологични проблеми в панегиричното творчество на Климент Охридски (по материали от „Похвално слово за пророк Илия“). *Кирило-Методиевски студии*. Кн. 1. София, 1984, 63-119.
- Оболенский, М. Летописец Переяславля Суздальского, составленный в начале XIII в. (между 1214 и 1219 г.). *Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских*. Т. 9, 1851, I-XCIX; 1-112.
- Пеев, Д. Глоса за българите в славянския текст на *Юдейската война* от Йосиф Флавий. *Старобългарска литература*. Т. 33-34, 2005, с. 485-493.
- Попов, А. *Обзор хронографов русской редакции.* Выпуск первый. Москва, 1866.
- Творогов, О. *Древнерусские хронографы.* Ленинград, 1975.
- Трифонов, Ю. Сведения из старобългарския животъ въ Шестоднева на Йоана Екзарха. *Списание на БАН*. Т. 35, клон историко-филологически. София, 1926, 1-27.
- Шафарик, П. Расцвет славянской письменности в Булгарии. *ЧОИДР*, III, 1848 37-59.
- Шепард, Дж. *Неспокойни съседи. Българо-византийска конфронтация, обмен и съжителство през Средните векове.* Превод Л. Генова. Ред. А. Николов. София, 2007.
- *Das Hexameron des Exarchen Johannes*. Bd. IV. Graz, 1966.
- Beševliev, V. *Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien*. Berlin, 1964.

- Kazhdan, A., Constable, G. *People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*. Washington, 1982.
- Lampe, G.W.H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford, 1961.
- ODB: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. I-III. New York, Oxford, 1991.
- von Arnim, В. Wer war Авитохолъ? (ZurFürstenliste). В: *Сборникъ въ честь на проф. Л. Милетичъ за седемдесетгодишнината отъ рождението му (1863-1933)*. София, 1933, 573-575.

[Delicious](#) [Digg](#) [Facebook](#) [Google Plus](#) [LinkedIn](#) [Myspace](#) [Orkut](#) [Reddit](#) [StumbleUpon](#) [Twitter](#) [Yahoo](#)

Source URL: <http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/node/1615>